“मकवानपुरको सामरी भेगमा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण”

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको निम्ति प्रस्तुत

अध्ययन पत्र

शोधार्थी

रामचन्द्र तिमसिना

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

कृतज्ञता ज्ञापन

नेपाल एक बहुजाति बहुभाषिक र बहुसंस्कृतिले सिंगारिएको एक संमृद्ध देश हो । विविधतामा एकता हामी नेपालीहरूको पहिलेदेखिकै पहिचान हो । यो सबै नेपालीहरूको साझा फूलबारी हो । फूलबारीमा विभिन्न फूलहरू फुलेर सुवास दिइरहेका हुन्छन् । त्यसैगरी यसै मकवानपुर जिल्लाको मध्य भागमा अवस्थित सुन्दर नगरी हेटौंडाबाट उत्तरतर्फ रहेको ग्रामीण क्षेत्र ग्रामीण वातावरण र परिवेशमा रहेको सामरी भेगमा (जुन प्रसिद्ध सामरी खोलाद्वारा वेष्ठित रहेको छ) विभिन्न लोक सुसेलीहरू आफ्नै सुरमा अगाडि बढिरहेका छन् । तिनीहरूको अध्ययन गरी त्यहाँ प्रस्फुटित भइरहेका लोकगीतहरूलाई उच्चता प्रदान गराउन र समग्र सामरी भेगको समेत पहिचान होस् भन्ने उद्देश्यका साथ त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दसौं पत्रको आंशिक प्रयोजनका लागि 'सामरी भेगका लोक गीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण' शीर्षकमा अध्ययन पत्र तयार पारेको हुँ ।

यस अध्ययन पत्र तयार पार्न आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुत मेरा कमी कमजोरी पहिल्याएर निरन्तर निर्देशन दिनु हुने आदरणीय गुरू प्रा.डा.मोतीलाल पराजुलीज्यूप्रति जति नै कृतज्ञता प्रकट गर्दा पनि कमै हुन जान्छ । यस अध्ययन पत्रलाई यस अवस्थासम्म ल्याइ पुऱ्याउन निरन्तर सहयोग गर्नु हुने आदरणीय शोध निर्देशकज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अध्ययन पत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्ना अनुभव दिएर सल्लाह एवम् सुझाव दिनु हुने आदरणीय रामचन्द्र फुसर्ती, दीपक ढुङ्गाना, युवराज तिमल्सिना, छविलाल विकल, हरि पौडेल लगायतका महानुभावहरूमा पनि कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । अध्ययन पत्र तयार पार्न समग्री उपलब्ध गराइ सहयोग गर्नु हुने रामचन्द्र आचार्य, दीपक ढुङ्गाना, छविलाल 'विकल' साथै कम्प्युटरमा सहयोग गर्ने इलाम कम्युनिकेशन सेन्टर कीर्तिपुरलाई समेत धन्यवाद दिन चाहान्छु । त्यसैगरी आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुत अमूल्य समय दिई लोकगीतको नमूना रेकर्ड उपलब्ध गराई दिनु हुने रामसरण तिवारी, मेम्बर लामा अर्जुन ढकाल, रामप्रसाद न्यौपाने युवराज तिमल्सिना पूर्णप्रसाद अधिकारी गीता ढकाल, रचना तिमल्सिना रमा देवकोटा, देवकी वि.क. लगायत सम्पूर्ण स्रष्टाप्रति आभार प्रकट गर्दै यस अध्ययन पत्रको मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, माविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर काठमाडौं समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६९/ १०/२६ रामचन्द्र तिमसिना

शै.सत्र : २०६६ शोधार्थी

सि.नं. : ९५६०००३ नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं

विषयसूची

	पेज नं.
अध्याय-एक	
अध्ययन पत्रको परिचय	**१-७**
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ अध्ययन पत्रको उद्देश्य	२
१.४ पूर्व कार्यको समीक्षा	३
१.५ अध्ययन पत्रको औचित्य	५
१.६ अध्ययन कार्यको सीमाङ्कन	६
१.७ अध्ययन विधि	६
१.७.१ पुस्तकालय विधि	६
१.७.२ क्षेत्रीय विधि	६
१.७.३ समाजपरक विश्लेषण विधि	६
१.८ अध्ययन पत्रको रूपरेखा	६
अध्याय दुई	
लोकगीतको परिचय	**८-२३**
२.१ परिचय	८
२.२ लोकगीतको परिभाषा	८
२.३ लोकगीतका तत्वहरू	१०
२.३.१ कथ्य	१०
२.३.३. उद्देश्य	११
२.३.४. भाषा	११
२.३.५. शैली	११
२.३.६ भाव	१२
२.४ लोकगीतका विशेषताहरू	१२

२.४.१ मौखिक तथा श्रुति परम्परा १२
२.४.२ रचनकार र रचनाकाल अज्ञात १३
२.४.३ सामूहिकता १३
२.४.४ परिवर्तनशीलता १३
२.४.५ स्थायीको पुनरावृत्ति १३
२.४.६ मनोरञ्जक तथा उपदेशात्मक १४
२.४.७ यथार्थता १४
२.४.८ हार्दिकता प्रदान १४
२.४.९ कल्पनात्मकता १४
२.४.१० भाग्यवादी प्रवृत्ति १५
२.४.११ प्रकृति चित्रण १५
२.४.१२ स्वच्छन्दता १५
२.४.१३ लयात्मकता र सङ्गीतात्मकता १६
२.५ लोकगीतको वर्गीकरण १६
२.५.१ क्षेत्रीय आधार २०
२.५.२ जातीय आधार २०
२.५.३ उमेरका आधारमा २०
२.५.४ लिङ्गका आधारमा २१
२.५.५ सहभागिताका आधार २१
२.५.६ प्रस्तुतिका आधार २२
२.५.७ विषयका आधार २२
अध्याय-तीन
सामरी भेगमा प्रचलित लोकगीतहरूको परिचय **२४–४९**
३.१ मकवानपुरको सङ्क्षिप्त परिचय २४
३.१.२ नामकरण २४
३.१.३ अवस्थिति २५

३.२ मकवानपुरमा प्रचलित लोकगीतहरूको प्रकार २५
३.३ सामरी भेगको संक्षिप्त परिचय २६
३.४ सामरी भेगका लोकगीतहरूको वर्गीकरण २७
३.४.१ संस्कार गीत २८
३.४.१.१ मागल २८
३.४.१.२ खाँडो गीत २९
३.४.१.३ रत्यौली ३०
३.४.२ पर्व गीत ३१
३.४.२.१ तीजे गीत ३१
३.४.२.२ मालश्री/मालसिरी ३३
३.४.२.३ भैलो गीत ३४
३.४.२.४ देउसी ३६
३.४.३ व्रत तथा उत्सव सम्बन्धी गीत ३८
३.४.३.१ कीर्तन ३८
३.४.३.२ चुड्का भजन ३८
३.४.३.३ मारूनी ३९
३.४.४ श्रम गीत ४१
३.४.४.१ असारे ४१
३.४.४.२ दाइँ ४२
३.४.५ बाह्रमासे गीत ४२
३.४.५.१ घाँसे ४३
३.४.५.२ झ्याउरे ४४
३.४.५.३ सेलो ४५
३.४.६ विविध गीत ४६
३.४.६.१ बालगीत ४६
३.४.६.२ सिलोक ४६

अध्याय - चार

सामरी भेगमा प्रचिलत गीतहरूको विश्लेषण **५०–५६**

४.१ ऐतिहासिक विषय वस्तुको चित्रण ५०

४.२ लोकगीतमा अर्थ व्यवस्थाको चित्रण ५१

४.३ सामाजिक समस्याको चित्रण ५२

४.४ अन्याय र अत्याचारप्रति विरोध ५२

४.५ छुवाछूत र भेदभावपूर्ण व्यवहारको चित्रण ५३

४.६ प्रकृतिको चित्रण ५३

४.७ धार्मिक आस्थाको चित्रण ५४

४.८ लोकगीतमा कला संस्कृतिको चित्रण ५५

अध्याय पाँच

उपसंहार **५७-५९**

सन्दर्भसूची